

Тема 1.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКІВ І ОПОДАТКУВАННЯ*

План

1. Економічний зміст податків
2. Економічна сутність системи оподаткування
3. Роль податків і зборів у формуванні Державного бюджету

Ключові терміни: податок, філософський і економічний зміст, податкова система, податкова база, бюджет.

*З актуальною редакцією Податкового кодексу України можна ознайомитися на сайті Верховної Ради України за посиланням :

rada.gov.ua

1. Економічний зміст податків

Податок є одним з найстародавніших фінансових інструментів світу. Ще за існування первіснообщинної системи господарювання її члени віддавали своєму вождю частину виробленого продукту, зокрема, врожаю своєму вождю за виконання ним своїх обов'язків, пов'язаних з керівництвом, підтриманням добрих стосунків із сусідами та всередині общини, вирішенням проблем захисту общини від ворогів тощо.

Податки мають філософський зміст, оскільки є частиною існування людини. Ще перші філософи Древньої Греції та Риму характеризували податки як суспільно необхідне та корисне явище. Форми податків протягом існування людства змінювались, але їх сутність залишалась постійною. Спочатку податок мав вигляд частини або шматка загальної здобичі члена общини, потім частини військової здобичі, використання праці та інтелекту рабів, жертвування, відпрацювання якогось часу на користь землевласника, і, в кінці кінців, набрав вигляду грошових платежів, які мають місце за сучасних умов розвитку суспільства. Але, незважаючи на різні форми податків, економічний зміст залишався єдиним — *суспільне оподаткування частини особистого доходу платника на користь керівництва суспільством (чи то окремих вождів, чи апарат керівництва держави).*

З філософської точки зору податок є життєвою необхідністю об'єднання частини майна, доходів, прибутків громадян країни для існування суспільства в цілому, виконання громадських робіт окремими працівниками, здійснення охорони держави, соціальної підтримки незахищених верств населення, протистояння зовнішнім ворогам та стихійним лихам тощо. Крім того, податок за своєю сутністю є необхідним елементом розширеного відтворення та важливим чинником зростання суспільної продуктивності праці, економічного потенціалу держави. Але фінансове значення податку має й конкретний вигляд у формі речових і вартісних відрахувань. Перехід від філософських значень до економічних здійснюється завдяки системі оподаткування.

2. Економічна сутність податкової системи

Податкова система — це сукупність податків і платежів, а також принципів, методів та засобів справляння і контролю за їх надходженням до централізованих фондів.

Незважаючи на різноманітність податкових систем різних країн світу, існують принципи, які забезпечують загальнонаукові основи побудови податкової системи. Єдиними для всіх країн з різними формами власності є принципи:

- вигоди та адміністративної зручності;
- платоспроможності;
- визначальної бази.

Принцип вигоди та адміністративної зручності полягає в тому, що втрати внаслідок сплати податків мають бути сумірними з тими вигодами, які платники отримують за рахунок фінансованих та податкових надходжень потреб і суспільних благ.

Суть адміністративної зручності полягає в тому, що податкова система повинна бути максимально зручною для платників податків і держави з точки зору організації податкової роботи.

З принципу вигоди випливає, що державна діяльність у формі забезпечення державою суспільних благ має певну ціну, яка набуває форми податків. Ці податкові ціни отримали назву ціни по Ліндалю (Ерік Ліндаль (21. 11. 1891 р. — 01. 01. 1960 р.) — шведський економіст, представник Стокгольмської школи в економічній науці. Викладав у Вищій торговій школі (Гетеборг, 1932 – 1934 рр.) в університетах Лунда (1939 – 1942 рр.), Упсали (із 1942 р.) Президент Міжнародної економічної асоціації (1956 — 1959 рр.). Основні твори: «Методи монетарної політики» — 1930 р., «Дослідження в області теорії грошей і капіталу» — 1939 р., а також роботи, присвячені проблемам економічного зростання, кредитно-грошової та податкової політики, методики розрахунку національного доходу).

Рівновага при обміні «податки — блага» виникає у разі, якщо податкові витрати на одиницю фінансованих державою суспільних благ здійснюються з граничною корисністю для кожного платника податку. Оптимальною є система, яка забезпечує не менше 80 % граничної корисності.

Платоспроможність виступає також одним із принципів системи оподаткування. Завдяки платоспроможності декларується основна вимога оподаткування — податковий тягар (тобто величина податкових зобов'язань), який чітко визначається відповідно до платоспроможності платника податку (розміру доходів, обсягів споживання, майнового стану). З цим принципом пов'язані горизонтальні та вертикальні рівності в оподаткуванні.

Горизонтальна рівність передбачає, що платники податків з однаковою платоспроможністю та доходною податковою базою чи майном сплачують однакові суми податку протягом певного періоду.

Вертикальна рівність досягається у разі, якщо платники податків з різною платоспроможністю сплачують різні за обсягом суми податку, що диференціюються відповідно до певних етичних принципів соціальної справедливості. Вертикальна рівність можлива за умови використання прогресивних ставок оподаткування.

Принцип визначальної бази означає, що податкова система в країні повинна формуватись не хаотично, а згідно з певною соціально-економічною доктриною. Кількісним виміром податкової системи країни є прогнозна величина видатків бюджету, яка досягається шляхом бюджетного планування, і, зокрема, планування податкових надходжень. При бюджетному плануванні слід дотримуватися чіткої послідовності:

Слід зазначити, що зростання податків приводить до спаду обсягу податкових надходжень до державної казни. Для аналізу оптимальної норми оподаткування вченими часто використовується теорія відомого американського економіста Лаффера (Артур Лаффер — народився 14.08.1940 р., американський економіст, один із основоположників «теорії пропозицій» в економіці). Став відомим за часів правління Рональда Рейгана. Відомий завдяки теорії, що носить назву «крива Лаффера», яка свідчить, що за певних умов зменшення податкових ставок відбувається зростання податкових надходжень. Він навчався в Єльському університеті, доктор філософії Стенфордського університету, професор університету Південної Кароліни та Чиказького університету. Основні його роботи — «Феномен всесвітньої інфляції (1975 р.), спільно з Д. Мейсельманом та «Економічна теорія ухилення від податків» (1979 р.) — разом із Дж. Сеймуром. За допомогою кривої Лаффера, що є основою цієї теорії, доведено: якщо висота податкових ставок сягає певного критичного рівня, то подальше підвищення норми оподаткування спричиняє не зростання, а навпаки — спад податкових надходжень, і критичним відсотком податкового навантаження на суб'єкта оподаткування визначений розмір – 30-35%.

Методологія оподаткування є поєднанням податкової теорії, утворення податкової системи, різних форм податків, методів їх справляння, контролю за їх використанням тощо. В основі оподаткування закладена методологія, тобто теоретичне, науково-практичне та правове обґрунтування суті, поняття податку з одночасним дослідженням податку як економічної категорії та конкретної форми взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом оподаткування.

Дія загальних економічних законів суспільства, а також законодавча база, яка діє в державі, є базою методології оподаткування. Головною метою оподаткування є розробка економічного змісту, складу, форм, а також відповідного механізму їх обчислення та сплати, встановлення відповідних прав і обов'язків платників, відповідальність за порушення цих обов'язків.

Як економічна категорія податок повинен відповідати системі розширеного відтворення, яка існує в конкретній державі, тій фазі економічного розвитку, яка характерна для конкретного часу. Особливо це стосується процесів розподілу та перерозподілу утвореної в державі власності — валового та національного продукту.

Податок як економічна категорія має різні форми. В конкретній формі податок виступає як примусове вилучення частини доходу суб'єкта до державної казни на підставі чинної законодавчої бази. Тому в сутності податку знаходять відображення всі позитивні та негативні риси конкретної економічної політики держави, системи державного будівництва та керівництва. Від цих чинників залежить розвиток держави по прогресивному чи регресивному шляху. При цьому велике значення мають взаємовідносини між державою та платниками податків, тією податковою базою, яка існує, і ступеня відповідальності платників податків за дотримання податкового законодавства.

3. Роль податків і зборів у формуванні Державного бюджету

Податки – це фінансова основа функціонування держави. Їх частка в дохідній частині бюджету країни (Національному доході) свідчить про ступень втручання держави в економіку (в Україні – досить значна).

Податки, пройшовши через ланцюг фінансової системи повертаються в обіг у вигляді державних витрат.

З одного боку, податки зменшують споживання і інвестиції, з іншого – впливають на темпи зростання економіки, її структурну перебудову.

Кожна держава для виконання відповідних функцій повинне мати відповідні кошти, що акумулюються в Державному бюджеті, розмір якого

визначається щорічно Законом України «Про Державний бюджет України» на поточний рік.

Державний бюджет має дві складові – доходи і витрати.

Доходи бюджету – це ті кошти, які громадяни і підприємства перераховують до бюджету у вигляді, податків, зборів, інших обов’язкових платежів, плати за надання державних послуг тощо.

Відтак, основним джерелом формування дохідної частини бюджету є податки.

Податки – встановлені державою обов’язкові платежі до державних фондів, що здійснюються платниками в порядку і на умовах, які визначені законодавством про оподаткування.

В Україні головним законодавчим податковим документом є Податковий кодекс України.

Контрольні питання для самоконтролю

1. В чому полягає економічний зміст податків?
2. В чому полягає філософський зміст податків?
3. Надати визначення поняттю «податкова система»
4. Перелічити принципи, які забезпечують загальнонаукові основи побудови податкової системи
5. В чому полягає теорія Лаффера?
6. Яким документом визначається рівень доходів і витрат України на поточний бюджетний рік?
7. Назвати розмір дохідної частини Державного бюджету України на 2023 і 2024 роки (для самостійного розв’язання 😊).

